

Ανάλυση αρχαίου «case report»

Πρότυπο κλινικό ιστορικό: περίπτωση του Φιλίσκου

«Ο Φιλίσκος ζούσε κοντά στα τείχη. Έπεσε άρρωστος στο κρεβάτι. Την πρώτη μέρα είχε οξύ πυρετό και ιδρώτα. Η νύχτα ήταν δύσκολη. Τη δεύτερη μέρα είχε γενική επιδείνωση. Είχε μία καλή κένωση χάρη στο κλύσμα που έγινε. Η νύχτα ήταν ήσυχη. Την τρίτη μέρα, από το πρωί ως το μεσημέρι έμοιαζε απύρετος αλλά κατά το απόγευμα παρουσίασε υψηλό αιφνίδιο πυρετό με ιδρώτες, δίψα, η γλώσσα άρχισε να γίνεται ξερή, είχε μαύρα ούρα. Επίπονη και χωρίς ανάπαυση νύχτα, με γενική διανοητική σύγχυση. Την τέταρτη μέρα, γενική επιδείνωση, τα ούρα του ήταν μαύρα. Η νύχτα ήταν κάπως καλύτερη, το χρώμα των ούρων βελτιώθηκε. Την πέμπτη μέρα, είχε μικρή εκροή καθαρού

αίματος από τη μύτη. Τα ούρα του παρουσίαζαν ποικιλία, με στρογγυλά διάσπαρτα εναιωρήματα που θύμιζαν σπέρμα. Δεν άφηναν ίζημα. Αφού έλαβε ένα υπόθετο, είχε μια μικρή κένωση με αέρα. Η νύχτα ήταν δύσκολη, με σύντομα διαστήματα ύπνου, ομιλίες, παραμιλητό. Τα άκρα του ήταν ψυχρά σε όλα τα σημεία και ήταν αδύνατο να θερμανθούν. Είχε μαύρα ούρα. Σύντομες περιόδους ύπνου. Κατά την αυγή ήταν άφωνος. Κρύοι ιδρώτες. Τα άκρα του ήταν πελιδνά. Πέθανε κατά το μέσο της έκτης μέρας. Είχε μέχρι την τελευταία του στιγμή βαθιές και αραιές αναπνοές, σα να προσπαθούσε να θυμηθεί ότι έπρεπε να αναπνεύσει. Ο σπλήνας παρουσίαζε μια στρογγυλή υπέγευση. Κρύοι ιδρώτες μέχρι το τέλος. Οι παροξυσμοί επέρχονταν τις ζυγές μέρες»

Επιδημίες I, άρρωστος πρώτος
Θάσος, τελευταία δεκαετία 5^{ου} αι. π.Χ.

Ιδιαίτερη μορφή καύσου

Καύσος

Θεμελιώδη στοιχεία:

Υψηλός παροξυσμικός πυρετός

Έντονη δίψα

Γλώσσα επίχρυστη

Αϋπνία

Παροδικά συγχυτικά επεισόδια

Εντερικές διαταραχές

«Χολώδεις» κενώσεις

Κρύα και συχνά ωχρά άκρα

Μη υποχρεωτικά και μη σταθερά συμπτώματα:

Ρινορραγία

Διόγκωση σπληνός

Λευκά ή μαύρα ούρα

Υπίτερος

Παρωτίτιδα

Συλλογές σε μάτια/στόμα

Διάρροια

Χολώδεις έμετοι

Καύσος

Συνήθως μετατρέπεται σε «περιπνευμονία»
Προσβάλλει παιδιά → προκαλεί σπασμούς
Οξύ εμπύρετο νόσημα ≠ σποραδική επέλευση
Χειμώνα ή ζεστές μέρες καλοκαιριού

Αιτιολογία

Σίγουρα μικροβιακή

Πιθανή διάγνωση καύσου: σαλμονέλωση, ελονοσία, τυφομαλάρια, οξεία τροφική δηλητηρίαση, επιλόχεια σηψαιμία, λεπτοσπείρωση, μπορρελίωση, οξεία σικωληκοειδίτιδα...

Σίγουρα σύνδρομο με πολλαπλές αιτίες.

Σίγουρα διαταραχή υδατικής και ηλεκτρολυτικής ισορροπίας

Μαύρα ούρα

- 10 Ιπποκρατικοί ασθενείς
- Όλοι με σοβαρό εμπύρετο νόσημα
- Κύριες διαγνώσεις: ελονοσία, σηψαιμία, μπορρελίωση, λεπτοσπείρωση, τυφοειδή πυρετό
- 3/10 επιβιώνουν

= Αιμοσφαιρινουρία ← ένδειξη αιμολυτικής κρίσης

Φιλίσκος

Δεδομένα:

- Αρρώστησε τέλος καλοκαιριού / αρχές φθινοπώρου (ξηρασία + ζέστη)
- Θάσος: εκτεθειμένη στην ελονοσία («παθογενετικό σύμπλεγμα με βιοκλιματική βάση»)
- Καύσος: έξαρση ενδημικής συμφοράς ≠ ξαφνικό

Φιλίσιος

- Πρώτη ιστορική περιγραφή με ιντερώδη αιμοσφαιρινουρικό πυρετό (παροξυσμικό αιμολυτικό σύνδρομο ← ελονοσία τύπου κακοήθους τριταίου): σήμερα χωρίζεται σε πολυάριθμες παθολογικές καταστάσεις που διαφοροποιούνται με βάση τους διστάμενους παθογενετικούς μηχανισμούς.
- Πιθανός θάνατος από οξεία νεφρική ανεπάρκεια
- Αναπνοή Cheyne-Stokes ← από ουραιμία

Αιμοσφαιρινοειδής πυρετός

- Πρώτη δημοσίευση περίπτωσης αιμοσφαιρινοειδούς πυρετού:
Ελλάδα: 1858
- Κλινική παρατήρηση Α. Αντωνιάδη, Ναύπλιο
- Επιστημάνθηκε πολλές φορές έπειτα, σε βαλτώδεις περιοχές της Ελλάδας
- Καταγραφή επιδημιών ελονοσιακών πυρετών, με αιμοσφαιρινοειδείς επιπλοκές
Π.χ. Φθιώτιδα 1858-1859, 1864-1866, 1870

Ιστορικά δεδομένα της ελονοσίας στην Ελλάδα

- Διαδεδομένη με εξαιρέσεις
- Υπερενδημική με επιδημικές εξάρσεις κάθε 2,5 έτη περίπου
- Ενδημική: Μακεδονία, Ήπειρο, Θράκη, Θεσσαλία
Περισσότερο: Στερεά Ελλάδα, Πελοπόννησος
Λιγότερο: νησιωτική Ελλάδα
- Εξάρσεις: - (μεγαλύτερη) πρωτοπαθών προσβολών: Ιούνιος-Οκτώβριος
- (μικρότερη) υποτροπών: πρώτοι μήνες άνοιξης
- Καλοήθης τριταίος: άνοιξη + αρχή καλοκαιριού
- Κακοήθης τριταίος: τέλος καλοκαιριού + φθινόπωρο
- Τεταρταίος (σπάνιος): χειμώνα
- Ευνοϊκές συνθήκες: βροχοπτώσεις + σταθερά υψηλή θερμοκρασία + υγρασία

Ελονοσιομετρικές μέθοδοι: π.χ. Σπληνικός δείκτης (δάσκαλοι μετρούσαν διογκωμένους σπλήνες κάθε έτος)

1453-1828: ελάχιστα δεδομένα

1833: ίδρυση Υγειονομικής Αστυνομίας & Νομαρχιακών Υγειονομικών Υπηρεσιών

1834: συγκρότηση Βασιλικού Ιατροσυνεδρίου

1843: Ιατρική Εταιρεία Αθηνών → Περί της κινίνης και της θεραπείας των διαλειπόντων πυρετών

Πρώτες περιγραφές ιντερώδους αιμοσφαιρινουρικού πυρετού

1866-1914: καμία πρόοδος εκτός του Νόμου περί κινίνης (1908) και της ανασυγκρότησης του Βασιλικού Ιατροσυνεδρίου (1914)

Ανθελονοσιακό πρόγραμμα σε 5 περιόδους: 1900-1930

1905: Ίδρυση του «Συλλόγου προς περιστολή των ελωδών νόσων» → για την ευρεία διάθεση και σωστή χρήση της κινίνης

1905-1908: Πρώτη προσπάθεια συστηματικής καταγραφής δεδομένων σχετικά με την οφειλόμενη στην ελονοσία νοσηρότητα ανά διαμέρισμα (ερωτηματολόγια σε επαρχίες)

<u>Διαμέρισμα</u>	<u>Ποσοστό νοσηρότητας</u>
Θεσσαλία	38%
Στερεά Ελλάδα	34%
Πελοπόννησος	36%
Νησιά Ιονίου Πελάγους	12%
Νησιά Αιγαίου Πελάγους	16,5%

Πίνακας 4.1: Ποσοστό νοσηρότητας οφειλόμενης σε ελονοσία ανά διαμέρισμα, 1905-1908

- 1906: Επίσκεψη Ronald Ross στην Κωπαΐδα προς μελέτη της κατάστασης και υπόδειξη μέτρων διαχείρισης του προβλήματος. Με την επιστροφή του στην Αγγλία, έναρξη εράνου προς υποστήριξη του Συλλόγου προς περιστολή των ελωδών νόσων.
- 1908: Ψήφιση «νόμου περί κινίνης» → εξασφάλιση διάθεσης του φαρμάκου
- 1921: Αναδιοργάνωση Στατιστικής Υπηρεσίας → καταγραφή ακριβέστερων στατιστικών δεδομένων.
- 1922: Έξαρση επιδημιών (Μακεδονία και Θράκη) λόγω μεγάλης κλιμακίας εισόδου προσφύγων από τη Μ. Ασία. Προσπάθειες Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού και Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων για τη θεραπεία των πληγέντων από την επιδημία.

1923-1924: Συνέχιση συστήματος καταγραφής δεδομένων με χρήση ερωτηματολογίων (Πίνακας 4.2).

Διαμέρισμα	Εκατοστιαία αναλογία	
	1923	1924
Στερεά Ελλάδα	42,46	29,81
Πελοπόννησος	32,30	32,81
Θεσσαλία	54,77	20,7
Εύβοια	37,84	34,24
Κυκλάδες	26,58	16,14
Ιόνια νησιά	29,83	32,47
Μακεδονία	40,98	40,96
Θράκη	32,52	32,10
Ήπειρος	43,13	37,02
Νησιά αρχιπελάγους (Δωδεκάνησα πλην Κω και Ρόδου)	27,49	27,56
Κρήτη	23,85	23,99
Ελλάδα	35,61	29,84

Πίνακας 4.2: Εκατοστιαία αναλογία νοσηρότητας οφειλόμενης σε ελονοσία ανά διαμέρισμα, 1923-1924

1930: Ίδρυση «Ειδικής Ανθελονοσιακής Υπηρεσίας» → λήψη μέτρων κατά της ελονοσίας → καταργήθηκε σύντομα λόγω αναποτελεσματικότητας

- ❖ Εξυγειαντικές προσπάθειες σε Αθήνα, Μαραθώνα, Τανάγρα, Νέα Αγχίαλο.
- ❖ Διοργάνωση σεμιναρίων για ιατρούς και ημερίδων ενημέρωσης για κοινό / έκδοση ενημερωτικών φυλλαδίων.
- ❖ Ίδρυση Υπουργείου Υγιεινής → ειδικά ανθελονοσιακά συνεργεία → ίδρυση ειδικής υπηρεσίας για διανομή κινίνης και για εφαρμογή μέτρων προστασίας.

Δεύτερη περίοδος: 1931-1936

1930-1940: Ίδρυση Ανθελονοσιακών Σταθμών (Ροδοδάφνη, Δράμα, Υπάτη, Κομοτηνή, Λαμία).

1932-1939: Ίδρυση Ερευνητικών Εργαστηρίων στην ύπαιθρο (Καβάλα, Κερκίνη, Θεσσαλονίκη, Λουτρά Υπάτης).

1935: Πλειάδα δημοσιεύσεων από Έλληνες ιατρούς σχετικά με τη νόσο

1935: Ολοκλήρωση αποξηραντικών έργων σε βόρεια Ελλάδα

1936: Ίδρυση Έδρας «Ελονοσιολογίας και νοσημάτων θερμών χωρών» στην Υγειονομική Σχολή

1936: Έναρξη αποξηραντικών έργων σε Θεσσαλία

✓ Μελέτη ειδών πλασμωδίου και της κατανομής τους.

✓ Ταυτοποίηση πληθυσμών κουνουπιών και μελέτη της κατανομής τους στην επικράτεια

Περιοχή	Είδη Anopheles
Αλμυρός Χανίων και Αλμυρός Λασιθίου	An. Elutus και An. superpictus
Αγυιά Χανίων , Ιωάννινα, πεδιάδα Θεσ/ νίκης, Λεύκη Καβάλας	An. Maculipennis και An. elutus
Νέα Καρβάλη, Αλμυρός Χανίων, Ευηνοχώρι Μεσολογγίου, Σιάλα Λακωνίας, Κομοτηνή	An. Elutus
Δεικλή-Τας Καβάλας, Γιόφυρος Ηρακλείου, Χάνδαιες λίμνης Αγυιάς Χανίων	An. algeriensis
Νέα Καρβάλη, Πολύστηλο πεδιάδας Φιλίππων, Παγγαίο, Μάλια Ηρακλείου	An. bifurcatus
Δεικλή-Τας Καβάλας, Νέα Καρβάλη	An. hyrcanus
Παγγαίο, Χαλκιδική	An. plumbeus
Οίτη, Παγγαίο	An. marteri
Λιθότοπος Σερρών, κάτω τμήμα Σελινούντα Αιγίου	An. superpictus
Κοίτη Στρυμόνα, βόρεια του ρουφράχτη Κερκίνης	An. superpictus
Νερατζιές και Σινανιά Αιγίου	An. superpictus
Βρύσες, Πέραμα, Τεφελί Κρήτης	An. superpictus
Κερκίνη, πλησίον Καβάλας, Λαμία	An. elutus, An. maculipennis, An. superpictus
Μαραθώνας, Καβάλα, πεδιάδα Σερρών	An. elutus, An. maculipennis, An. superpictus
Κομοτηνή	An. algeriensis
Έλος Δεικλή-Τας στα περίχωρα Καβάλας	An. Hyrcanus
Αιγιαλεία	An. superpictus

Πίνακας 4.4: εποχιακή κατανομή των εργαστηριακά διαγνωσμένων θετικών περιστατικών ελονοσίας από το Τμήμα Ελονοσιολογίας της Υγειονομικής Σχολής Αθηνών για την περίοδο 1931-1938.

Μήνας	Σύνολο θετικών περιστατικών	Ποσοστό επί του συνόλου των θετικών
Ιανουάριος	91	2
Φεβρουάριος	64	1
Μάρτιος	49	1
Απρίλιος	274	4
Μάιος	503	7
Ιούνιος	514	7
Ιούλιος	747	10
Αύγουστος	1505	20
Σεπτέμβριος	1602	21
Οκτώβριος	1314	17
Νοέμβριος	633	8
Δεκέμβριος	180	2
Σύνολο	7476	100

Πίνακα 4.5: κατά ηλικία κατανομή εργαστηριακά διαγνωσμένων θετικών περιστατικών ελονοσίας στα εργαστήρια της Υγειονομικής Σχολής Αθηνών τη χρονική περίοδο 1931-1938

Ηλικία (έτη)	Θετικά περιστατικά	Εκατοστιαία αναλογία θετικών περιστατικών
0-4	820	16
5-9	<i>1236</i>	23
10-14	951	18
15-19	479	9
20-24	255	5
25-29	<i>213</i>	4
30-39	414	8
40-49	352	7
50-59	250	5
60+	266	5
Σύνολο	5236	100

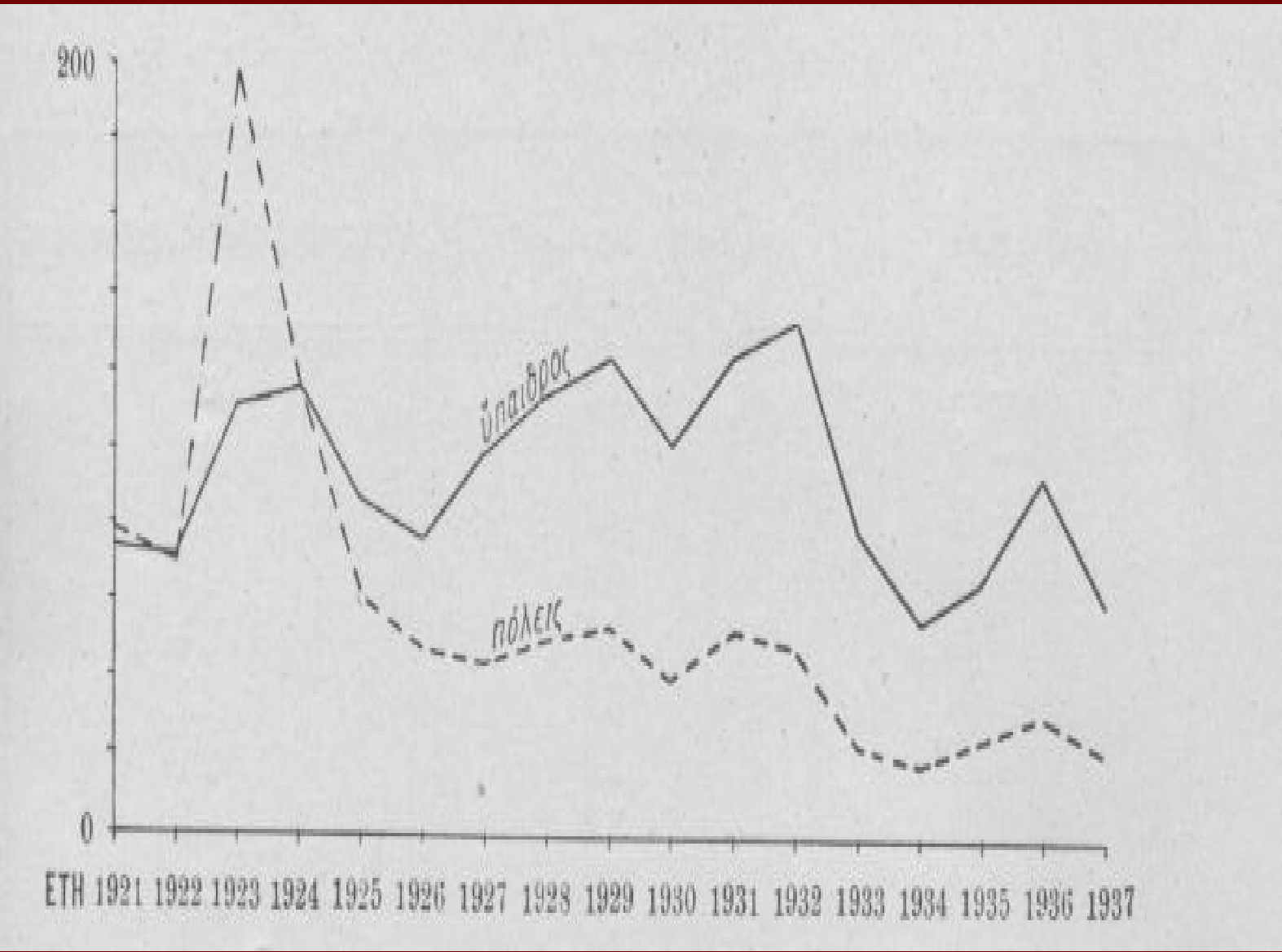
Πίνακα 4.6:
Θνησιμότητα
από ελονοσία
/ έτος /
100.000
κατοίκους
1921-1937

Έτος	Θνησιμότητα ανά 100.000 πληθυσμού
1921	65,6
1922	58
1923	128,7
1924	108
1925	77,1
1926	66,1
1927	78,7
1928	93,5
1929	101,9
1930	88,2
1931	101,8
1932	107,5
1933	62,1
1934	44,2
1935	51,3
1936	74,7
1937	48,2

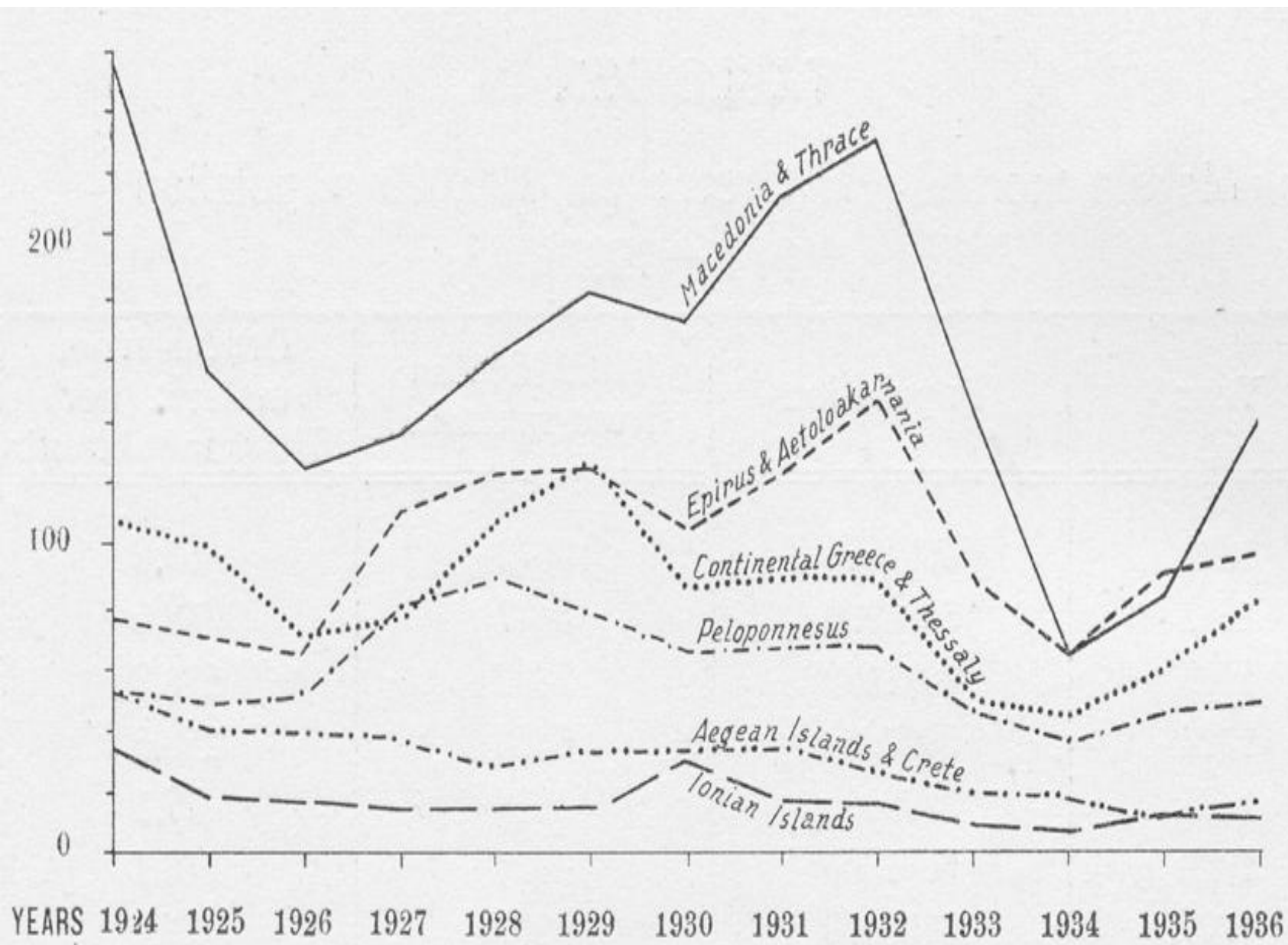
Πίνακα 4.7:
Θνησιμότητα
από ελονοσία
/ έτος /
100.000
κατοίκους
(1921-1937)
ύπαιθρος
χώρα / αστικά
κέντρα

Έτος	Θνησιμότητα από ελονοσία ανά 100.000 πληθυσμού	
	Υπαιθρος χώρα	Αστικά κέντρα
1921	75	79,3
1922	71,3	71
1923	110,9	199,3
1924	115,3	116,3
1925	87,7	61,3
1926	77,2	48,2
1927	98,4	44
1928	114,7	50,8
1929	125	54,3
1930	101	41,6
1931	125,3	53,6
1932	135	49,8
1933	79,5	25,5
1934	56,4	19,4
1935	66,4	24,2
1936	95,2	32,1
1937	60,7	21,8

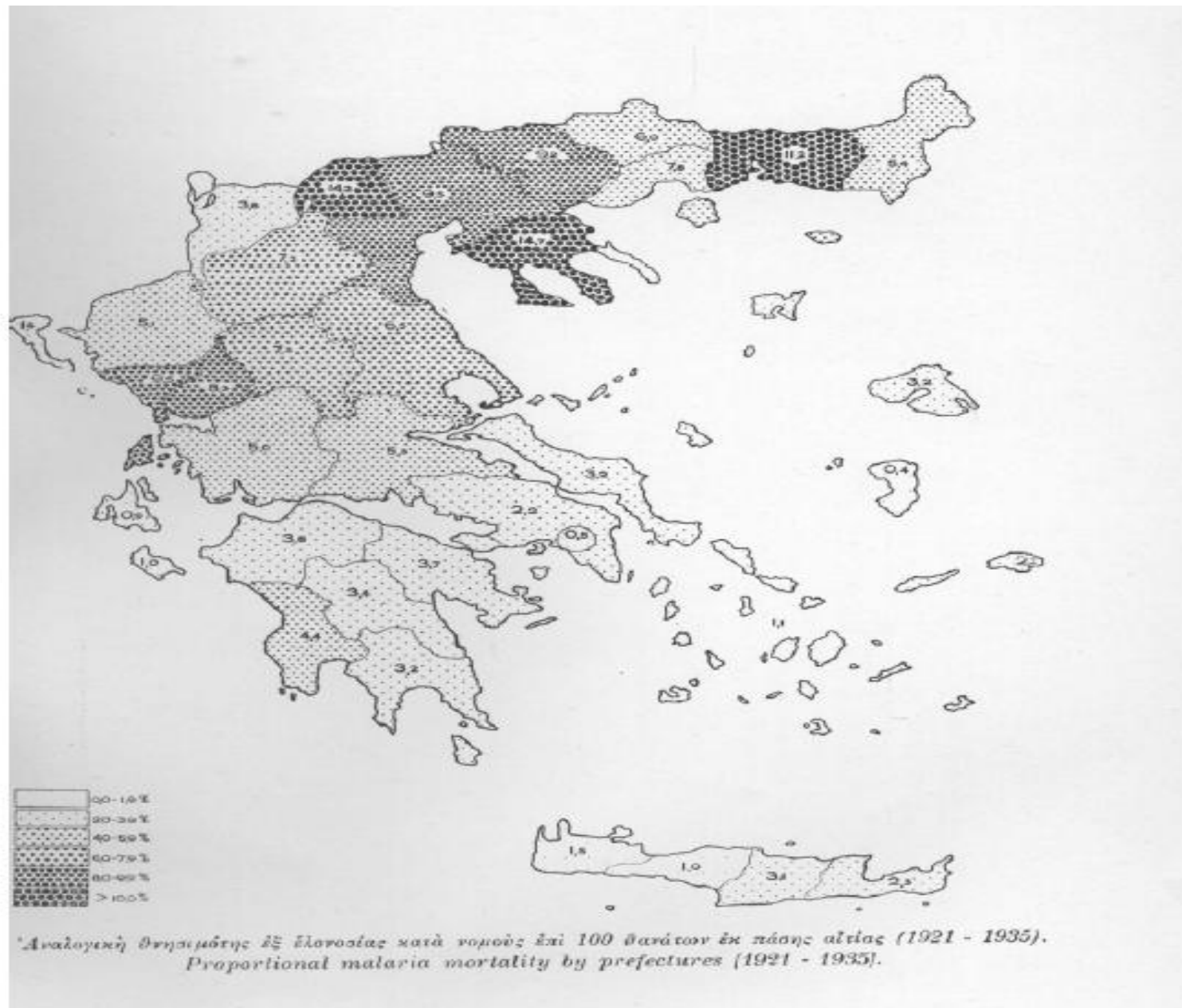
Εικόνα 4.1:
Πορεία
θνησιμότητας
από ελονοσία
σε ύπαιθρο
χώρα και
αστικά
κέντρα,
1921-1937

Εικόνα 4.3:
οφειλόμενη σε
ελονοσία
θνησιμότητα /
100.000
πληθυσμού /
γεωγραφικό
διαμέρισμα
1924 -1936.

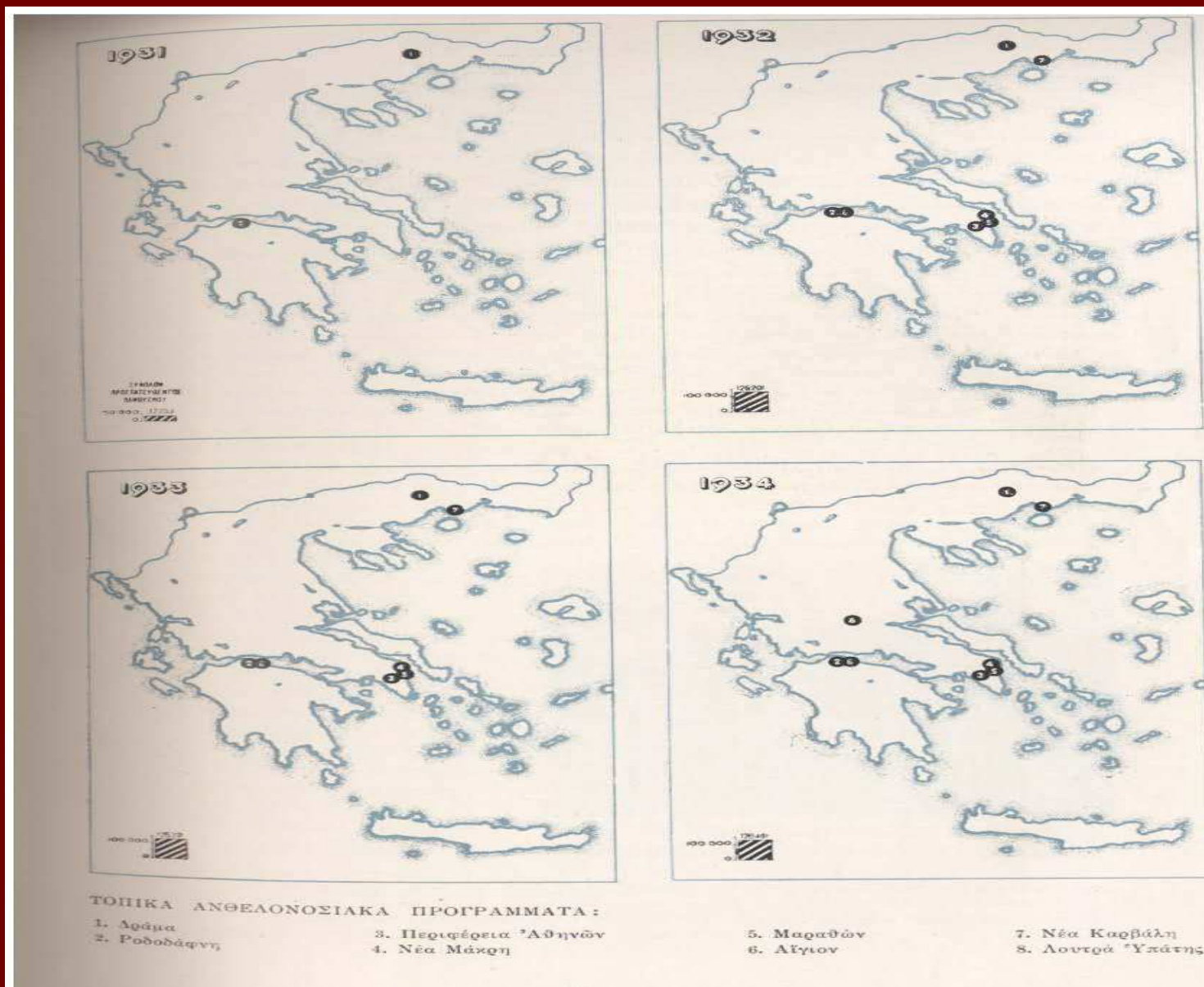

Εικόνα 4.4:
αναλογική
οφειλόμενη σε
ελονοσία
θνησιμότητα /
100 θανάτους
από κάθε αιτία
/ νομό
1921-1935

Εικόνα 4.5:
περιοχές με
τοπικά
ανθελονοσιακά
προγράμματα
τα έτη 1931,
1932, 1933 και
1934

Τρίτη περίοδος: 1937-1944

1937: Ανάθεση από Υπουργείο Κρατικής Υγιεινής και Αντιλήψεως για «Οργάνωση και εφαρμογή γενικότερου Ανθελονοσιακού Προγράμματος στη χώρα»

1938: Έναρξη αποξηραντικών έργων σε Θεσσαλία.

Ίδρυση ανθελονοσιακών ιατρείων στις περιοχές που είχαν πληγεί σοβαρά από ελονοσία.

Ευρεία χρήση προνυμφοφάγων ψαριών *Gambusia* (Εικόνα 4.6).

Έναρξη συστηματικού ανθελονοσιακού προγράμματος υπό την Υγειονομική Σχολή με ανάθεση στις «Επιθεωρήσεις ελονοσίας» και τα «Υγειονομικά κέντρα» της περιφέρειας της χώρας. Ο

Παρεμπόδιση της συνέχισης του προγράμματος λόγω του πολέμου.

1942: Ευρείας κλίμακας επιδημία με μεγάλο αριθμό θυμάτων σε όλη την ελληνική επικράτεια.

Κατανομή χρήσης
προνυμφοφάγων
φαριών στη χώρα,
1937-1939

⊙ Τεχνητά ένοδρεία—Artificial fish ponds.

⊙ Συλλογὰι ύδάτων εμπλουτισθείσα δι' Ιχθυοδίων—Water collections stocked with Gambusia.

ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΠΡΟΝΥΜΦΟΦΑΓΩΝ ΙΧΘΥΛΙΩΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ (1937—1939).
GAMBUSIA DISTRIBUTION IN GREECE (1937—1939).

Τέταρτη περίοδος: 1945-1950

Περίοδος γενικευμένης χρήσης εντομοκτόνων και κυρίως του DDT που πρόσφατα είχε εφευρεθεί.

- Έως το 1945: Ελλάδα = η πλέον ελονοσιόπληκτη χώρα της Ευρώπης.
- 1946: Απόφαση για γενικευμένο ψεκασμό όλων των αγροτικών περιοχών.
  - ✓ Έναρξη αεροψεκασμών ελωδών περιοχών.
  - ✓ Ψεκασμός κατοικιών και στάβλων.
  - ✓ Εμφανή τα αποτελέσματα του προγράμματος.
- 1946-1960: Εφαρμογή γενικευμένου ανθελονοσιακού προγράμματος.
- Μετά το 1946: θεαματική υποχώρηση των κρουσμάτων ελονοσίας
- 1947: Πρώτη τοπική επιδημία στην Αττική (συνοικισμός Ραπεντώσας)
  - σε διακοπή αντιπρονομφικής αγωγής.
- 1946-1948: Δεν κατεγράφη κανένας θάνατος από ελονοσία.

Πέμπτη περίοδος: 1951-1973

1951: Λόγω δυσκολιών στην προμήθεια των απαραίτητων για ψεικασμό εντομοκτόνων → αναστολή ψεικασμού κατοικιών σε Πελοπόννησο και Κρήτη και ταυτόχρονη ενίσχυση της επιδημιολογικής επιτήρησης στις περιοχές αυτές.

1951-1952: Ψεικασμός κατοικιών μόνο σε αγροτικές περιοχές.

1952: Παρατηρείται για πρώτη φορά αντοχή των ανωφελών κουνουπιών στα εντομοκτόνα (περιοχή Σιάλας Λακωνίας).

1963-1973: Συνολικά καταγεγραμμένα περιστατικά ελονοσίας μόλις 578, σε αντίθεση με τα προηγούμενα έτη, π.χ. πριν το 1946 υπήρχαν περίπου 20000 περιστατικά/έτος. Τα είδη των πλασμοδίων ήταν: 55% *P. vivax*, 33% *P. malariae*, 12% *P. Falciparum* και τα είδη των κρουσμάτων: 33% αυτόχθονα, 28% εισαγόμενα, 19% από μετάγγιση αίματος.

Πτωτική πορεία
του αριθμού των
κρουσμάτων κατά
τη δεκαετία 1963-
1973 στην
Ελλάδα.

Έτος	Αριθμός κρουσμάτων
1963	76
1964	100
1965	75
1966	28
1967	27
1968	48
1969	38
1970	26
1971	60
1972	65
1973	35
Σύνολο	578

Πιστοποίηση Ελλάδας ως χώρα «ελεύθερη ελonoσίας» από τον
ΠΟΥ το 1974